

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

11

*Egidijus Motieka.
Didysis Vilniaus seimas*

1996

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

LIETUVOS
MOKYKLAI

600

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

11

Egidijus Motieka
Didysis Vilniaus seimas

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

*Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
Lietuvos istorijos institutui,
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui,
Švietimo ir mokslo ministerijai,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

© *Egidijus Motieka, 1996*
© *Lietuvos istorijos institutas, 1996*

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-01-4

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
I skyrius. LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS	
1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn.	46
2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva	60
3. Memorandumas Rusijos vyriausybei	76
4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime	94
5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui	107
II skyrius. SUVAŽIAVIMO DARBAS	
1. Suvažiavimo pradžia	118
2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai	138
3. III ir IV posėdžiai: agrarinis ir Lietuvos mokyklų klausimai	158
4. Suvažiavimo nutarimai	174
5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai	193
III skyrius. SUVAŽIAVIMO PASEKMĖS	
1. Lietuvių ir Lietuvos visuomenė po Suvažiavimo	209
2. Rusijos valdžios požiūris į Suvažiavimą. Represijos	240
BAIGIAMASIS ŽODIS: Didžiojo Vilniaus seimo reikšmė	260
PRIEDAI	274
Nr. 1 Atsišaukimas į lietuvių tautą	275
Nr. 2 Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei	277
Nr. 3 Odesos lietuvių nutarimai	284
Nr. 4 Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	287

Nr. 5	LSDP parengta Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	288
Nr. 6	J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje	290
Nr. 7	Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai	293
Nr. 8	Lietuvos valstiečių sąjungos nutarimai	294
Nr. 9	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimai	297
Nr. 10	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose	299
Nr. 11	LSDP sušaukto darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai	300
Nr. 12	Krikščionių demokratų nutarimai	306
Nr. 13	Lietuvos mokytojų susivienijimo nutarimai	308
Nr. 14	Tautiškosios lietuvių demokratų partijos Steigiamojo susirinkimo protokolas	311
Nr. 15	Amerikos lietuvių suvažiavimo Filadelfijoje nutarimai	313
	TRUMPINIAI	317
	STRESZCZENIE	318
	SUMMARY	329
	RESUME	342
	ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	354
	VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	361

I skyrius

LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS

1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn.

Moderni lietuvių tauta XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje įžengė į politinį nacionalinio judėjimo etapą. Tai buvo tautinės ideologijos politizavimo, politinių partijų kūrimosi, politinės minties evoliucijos, atviros konfrontacijos ar bendradarbiavimo su kitų Lietuvoje gyvenusių tautų partijomis ar politinėmis srovėmis etapas. Feodalizmo ir kapitalizmo sanklodų samplaika lėmė savitą krašto socialinę struktūrą, kurią dar sudėtingesnę darė šių tautų, sprendusių skirtingus kultūrinius ir politinius uždavinius, ne visada taiki koegzistencija.

Leidžiant „Aušrą“ (1883–1886), išryškėjo jos idėjinis nevienalytiškumas: tautiniame judėjime išsiskyrė lietuvių pasaulietinės liberalinės ir klerikalinės inteligentijos interesai. Apie „Varpą“ (1889–1905) susitelkę liberalių pažiūrų inteligentai bandė ieškoti nacionalinės inteligentijos bendros veiklos sąlyčio taškų, vadovaudamiesi „Varpo“ prospekte iškelta nuostata: „/.../ tik susivienijus ir gerai supratus tautos reikalus, gali atnešti tikrą naudą. Tendencija „Varpo“ yra vienijimas lietuvių per inteligenciją“¹. Ši tendencija cina per visą varpininkų veiklos laikotarpį. Kartu į nacionalinį judėjimą buvo bandoma įtraukti visą tautą, sutelkti jėgas, kurios galėtų priešintis caro priespaudai ir polonizacijai, nes, anot jų, tik tokiu būdu tauta gali išsikovoti suverenumą. Kylančias socialines

ekonomines problemas, jų nuomone, turėjo spręsti jau pati suvereni tauta. Varpininkai svarbiausiu uždaviniu laikė išsivadavimą iš nacionalinės, o ne iš ekonominės priespaudos, griežtai pasisakė prieš bandymus skirstyti tautą į „luomus (klases)“². Apskritai varpininkų keliami tautiniai reikalavimai: lietuvių tautos lygybė su kitomis tautomis, jų kalbos lygybė su kitomis kalbomis, lietuvių spaudos legalizavimas, tautinės mokyklos ir kt. išreiškė visos tautos siekimus ir sudarė demokratinę nacionalinio judėjimo programos esmę.

1889–1895 m. varpininkų organizacija laikinai buvo tapusi savotišku tautinio judėjimo koordinavimo, vienijimo centru, nes jos veikloje dalyvavo ne tik pasaulietinė liberalioji inteligentija, bet ir jaunieji klerikalai, kuriuos patenkino tuometinė nuosaiki varpininkų pozicija caro valdžios ir katalikybės atžvilgiu³. Bet ši idilija truko neilgai. Sparčiai vystantis kapitalistiniams santykiams, aštrėjo socialinės-ekonominės problemos, plito socializmo idėjos. 1893 m. pradeda klostytis socialdemokratinė srovė, kuri 1896 m. išformina kaip Lietuvių socialdemokratų partija. Galima teigti, kad 1896 m. susiformuoja lietuvių politinio spektro pradmenys⁴, kurie toliau vystosi 1896–1904 m. Svarbi riba šiame procese buvo 1902 metai, kai radikalieji varpininkai susiorganizavo į Lietuvių demokratų partiją. Tai buvo ne tik varpininkų srovės politizavimasis, bet ir siekimas išlaikyti savo įtaką ir vadovavimą lietuvių nacionaliniam judėjimui. Nors „Varpas“ tapo LDP organu, tačiau jame ir toliau bendradarbiavo į LDP neįsilieję nuosaikieji liberalai, nuo 1895 m. savo veiklą koncentravę draugijoje „Dvylika Vilniaus apaštalu“*. Iki 1904 m. „Varpas“ dar sugebėjo telkti radikaliuosius (LDP) ir nuosaikiuosius liberalus⁵. Galutinis liberalų skilimas įvyko 1904 m. gegužės mėn. po lietuvių spaudos draudimo

¹Prospektas „Varpas“ literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis.

²QD ir K. /V. Kudirka/, „Tėvyniški „Varpai““, *Varpas*, 1890, nr. 1, p. 10; j. a. /J. Adomaitis/, „Reikia sutarties“, *Varpas*, 1890, nr. 2, p. 19; Girininkas /P. Leonas/, „Armėnai ir lietuviai“, *Varpas*, 1895, nr. 3, p. 42.

³R. Miknys, E. Motieka, TLDP, p. 87–88.

⁴A. Kulakauskas, „Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinių atgimimą“, *LAIS*, t. 1, p. 142.

*Šios draugijos tikslas plačiąja prasme buvo lietuviybės puoselėjimas. Todėl jos veikloje dalyvavo ir keletas LSDP bei LDP narių.

⁵R. Miknys, E. Motieka, TLDP, p. 89–91.

panaikinimo. Nuosaikieji liberalai, matydami atsiveriančias perspektyvas legaliai kultūrinei veiklai ir vis didėjančią LDP idėjinę bei organizacinę krizę, nutraukė su ja ryšius. Šiame procese didelę reikšmę turėjo ir LDP posūkis nuo „tautos vienybės“ koncepcijos prie „tautų, gyvenančių Lietuvoje, telkimo“ programos⁶.

Abi susiformavusios lietuvių politinės partijos – LSDP ir LDP, turėjusios tvirtas pasaulėžiūros nuostatas ir organizacines struktūras, formulavo perspektyvinius (nepriklausoma Lietuva) ir artimuosius, realiai įgyvendinamus (Lietuvos autonomija Rusijos imperijos sudėtyje) tikslus. Šių partijų radikalūs visuomenės pertvarkymo projektai ir numatomos taktinės priemonės šiems tikslams įgyvendinti leidžia jas įvardyti kaip radikaliają lietuvių politinę srovę. Tiesa, LDP priskyrimas radikalams yra sąlygiškas. Ši partija nebuvo vienalytė, be to, jos radikalizmas kartais koreliavo su konservatyvizmu. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad tai buvo radikaloji centro partija.

Lietuvių konservatoriai (nuosaikieji liberalai ir naujoji lietuvių dvasininkijos karta, puoselėjusi planus įkurti krikščionių demokratų partiją) nepripažino atviros konfrontacijos su Rusijos valdžia, pasisakė už kompromisų, dalinių nuolaidų taktiką. Panaikinus spaudos draudimą, jie visą dėmesį sutelkė tautinei-kultūrinei veiklai, kuri turėjo subrandinti sąlygas politiniam veikimui. Todėl politiniai šių grupuočių tikslai buvo formuluojami atsargiau, akcentuojant būtinumą kovoti dėl Lietuvos autonomijos, net neužsimerant apie Lietuvos nepriklausomybę.

Taigi 1905 m. revoliucijos išvakarėse lietuvių visuomenėje jau buvo susiformavę dvi svarbiausios politinės srovės – radikalai ir konservatoriai (kairieji ir dešinieji), kurių tarpusavio konfrontacija ir koegzistencija turėjo nulemti galutinį lietuvių politinės struktūros susiklostymą ir lietuvių visuomenės politinių tikslų konstitutavimąsi.

Rusijos politinė situacija 1905 sausio–spalio mėn. Audringo Rusijos ekonominio vystymosi XIX a. 10 dešimtmetyje rezultatas buvo vis didėjantis atotrūkis tarp kapitalizmo vystymosi mastų ir sustabarėjusios politinės santvarkos, kurią reprezentavo absoliutinė monarchija. Aiškėjo, kad tradicinis didžiulis Vakarų Europos ir Rusijos civilizacijų lygio atotrūkis gali būti likviduotas Rusijai priimant Vakarų Europoje jau tapusius gyvenimo norma demokratinės visuomenės principus. Vis dėlto tokioje šalyje kaip Rusija, kur liko daugybė feodalizmo liekanų, šis procesas galėjo užsitęsti kelis dešimtmečius. Tuo tarpu dėl vis di-

dėjančių nesutarimų tarp didžiųjų Europos valstybių, konstitucinio demokratinio judėjimo svarbiausiose Azijos šalyse – Japonijoje, Kinijoje ir Indijoje – reikėjo, kad Rusija, pirma, taptų vieno iš Vakarų valstybių blokų nare, ir antra, ne tik skatintų Vakarų civilizacijos vertybių sklaidą labiausiai išsivysčiusiose Azijos šalyse, bet ir atliktų tų šalių žandaro funkcijas, kartu su Vakarų valstybėmis prižiūradama, kad Azijos šalių konstitucinis judėjimas neišsprūtų iš kontrolės. Vakaruose buvo suvokiama, kad norint toliau vystyti kolonijinę sistemą, labiausiai išsivysčiusių Azijos šalių (be paminėtų, taip pat Turkijos ir Irano), turinčių galias valstybingumo tradicijas, kontrolė bus įmanoma tik kuriant jose demokratinės institucijas, o šis procesas nuolat gimdys precedentą kištis į tų šalių reikalus.

Kitas dalykas – Vakarų valdančiuosius sluoksnius masino Rusijos ekonominis potencialas ir kartu galimybė investuojant didžiules pinigų sumas tiesiogiai integruoti Rusiją į Europos ir Pasaulio kapitalistinio ūkio sistemą. Norint išspręsti šiuos uždavinius, buvo būtinos kardinalios demokratinės reformos: absoliutinės monarchijos evoliucija į konstitucinę, demokratinių visuomenės gyvenimo normų įdiegimas, naujos pilietinės visuomenės kūrimas. Šiame kontekste Rusijos–Japonijos karo išprovokavimas atrodo kaip neišvengiama būtinybė, už šių dviejų valstybių politinių ir ekonominių interesų sankirtos slėpusi jau paminėtas, ir galbūt dar kur kas gilesnes problemas. Šiuo atveju Rusijos demokratizavimo problemą lengvino dar viena aplinkybė – stiprus revoliucinis judėjimas, kurio plati skalė – nuo nuosaikaus iki radikalaus – leido tiek Vakarų valstybėms, tiek ir Rusijos valdantiems sluoksniams plačiai manipuluoti šiomis revoliucinėmis jėgomis, vienas ar kitas įtraukiant į politines sąjungas ir kartu jas neutralizuojant arba dirbtinai sureikšminant jų vaidmenį. Ši uždavinį Vakarams lengvino, o Rusijai sunkino stiprus Rusijos imperijos pakraščių nacionalinis judėjimas. Turima galvoje Lenkija, Suomija, Lietuva, Ukraina, Užkaukazė, Latvija, Estija, iš dalies – Baltarusija ir Moldavija.

Rusijos pertvarkymo kontūrai ryškėjo jau 1904 m. pabaigoje, kai net dešiniuosius jėgoms tapo aišku, kad parlamentinio ar pusiauparlamentinio organo – Valstybės dūmos sukūrimas yra neišvengiamas. Tačiau klausimas, koks turi būti šis įstatymų leidžiamasis organas – nominalus ar turintis plačius įgaliojimus, iš esmės buvo kone svarbiausias Rusijos revoliucijos variklis. Monarchas, sprendęs šią problemą

⁶ Ibidem, p. 89–92.

nuo 1904 m. pab. iki 1905 m. pab., turbūt taip ir nesuprato vidinės revoliucinio judėjimo logikos. Tačiau vertinant 1905 m. Rusijos revoliucijos įvykius, nesunku pastebėti, kad radikalsios revoliucinės partijos – bolševikai ir eserai – dar nebuvo pasiruošę absoliutizmo šturmui. Visas revoliucijos radikalizmas tebuvo fonas kardinalių reformų šalininkams vyriausybės stovykloje, besigrupavusiems apie Ministrų kabineto pirmininką S. Vitę. Tiesa, šis postas iki 1905 m. buvo daugiau nominalus, tačiau S. Vitės, svarbiausio Rusijos reformatoriaus XIX a. 10 dešimtmetyje–XX a. 1 dešimtmečio pradžioje, politinis patyrimas, Rusijos vidaus ir tarptautinės situacijos supratimas, glaudūs ryšiai su artimais sostui dvarininkijos, buržuazijos ir finansiniais sluoksniais, leido jam sukoncentruoti savo rankose realios, „šešėlinės“ politikos gijas. Panaudodamas revoliucinį judėjimą kaip spaudimo carui priemonę ir aktyvindamas liberaliąją dvarininkiją bei buržuaziją, S. Vitė norėjo priversti carą nutraukti karą su Japonija. Nepavykus to padaryti 1905 m. pradžioje, Prancūzija atidėjo paskolų suteikimą, o Anglija, remiama JAV, suaktyvino pagalbą Japonijai. Tai buvo didelė paspartis esminių Rusijos reformų šalininkams. Nevykdydama politinių reformų Rusija negalėjo tikėtis kreditų iš užsienio karui tęsti, revoliucijai numalšinti ir ekonomikai atgaivinti. Tačiau 1905 m. pavasarį išaiškėjo dar viena problema: jei kreditai bus, tai ne karui eskaluoti, o jį užbaigti ir tęsti reformas. Anglijos, Prancūzijos bei JAV valdantieji sluoksniai ir Rusijos reformų šalininkai šią problemą išsprendė – 1905 m. gegužės mėn. prasidėjo Rusijos ir Japonijos derybos dėl taikos, kurios S. Vitės dėka baigėsi Rusijai gana palankia Portsmuto taika 1905 m. rugsėjo mėn. Taikos derybų metu (1905 m. gegužės–rugsėjo mėn.) labai sustiprėjo Rusijos liberaliniai sluoksniai, kurių interesus išreiškė žemietijų ir miestų veikėjų sambūriai ir „Sajungų Sajunga“ (t. y. profesinė politinė organizacija, sujungusi visas Rusijos inteligentų grupes – mokytojus, gydytojus, advokatus, profesūrą, vidutinąją valdininkiją ir t. t.). Šių inteligentijos grupių traukimas į revoliuciją prasidėjo dar 1904 m. pab. ir buvo skatinamas Anglijos ir Prancūzijos. Tai rodo, pirma, kad buvo tikimasi aktyvaus intelektualųjų sluoksnių dalyvavimo reformuojant Rusiją, ir antra, Rusijos inteligentijos organizacijos stiprėjimas turėjo neutralizuoti Rusijos socialistinių partijų įtaką Rusijos visuomenei.

Tuo pat metu išryškėjo dar vienas momentas. Anglija ir JAV, Rusijos–Japonijos derybose tariamai labiau rėmusios Japoniją, o ne Rusiją, užkulisiuose veikė Rusijos naudai. Todėl Portsmuto taika Rusijai nebuvo gėdinga, o Anglijai ir Prancūzijai pavyko įtraukti Rusiją į savo

politikos orbitą ir kiek vėliau garantuoti šių trijų valstybių politinę ir karinę sąjungą, kartu ir Rusijos posūkį savo strateginėje politikoje nuo Azijos į Europą.

Tačiau 1905 m. rugsėjo mėn. situacija dar buvo labai įtempta, nes Vakarų paskolos iš esmės tebebuvo išaldytos, brendo revoliucinis sproginimas (sulaukta „tik“ visuotinio politinio streiko spalio mėn.), o Maroko krizė, ypač eskaluojama Vokietijos, nežadėjo nieko gero nei Rusijai, nei visai Europai.

Šioje gana paviršutiniškai pateiktoje įvykių grandinėje vis dėlto labai svarbų vaidmenį vaidino S. Vitės paskyrimas naujosios, jau turinčios plačius įgaliojimus, Rusijos Ministrų tarybos pirmininku ir jo išreikalaujamas spalio 17 d. manifestas. Tai buvo labai svarbus dalykas ne tik Rusijos vidaus gyvenime, bet ir tarptautinėje politikoje, parodęs Rusijos politinių reformų vystymosi perspektyvas ir leidęs Vakarų valstybėms įvertinti Rusiją kaip politinį subjektą, sugebantį kontroliuoti reformų eigą.

Be viso to, kas pasakyta, reikėtų pridurti, kad šis 1905 m. sausio–spalio mėn. Rusijos ir Europos audringų įvykių fonas buvo labai palankus Rusijos imperijos pakraščių tautoms, siekusioms išsivaduoti iš Rusijos glėbio ar bent pasinaudoti revoliucija ir sukurti institucijas, galinčias daugiau ar mažiau garantuoti jų saviraišką.

Etnopolitinės alternatyvos 1905 metais. Laisvės banga, 1904–1905 m. pamažu užliejusi Lietuvą, iškėlė, rodos, jau seniai palaidotas problemas. Politizuojantis visuomeniniam gyvenimui, į areną vėl grįžo Lietuvos (tiksliau – Lietuvos ir Baltarusijos) bajorija, išlaikiusi buvusios LDK pilietinę savimonę ir politines bei kultūrinės tradicijas ir jomis remdamasi kūrusi įvairiausių savarankiškos Lietuvos (LDK) atkūrimo planus. Tačiau kartu plėtojosi ir unijos su Lenkija tradicijos, kurias puoselėjo turbūt net didesnė Lietuvos bajorijos dalis. Šias dvi tendencijas vienijo Lietuvos (LDK) valstybingumo atkūrimo reikalavimas, o skyrė nevienodas požiūris į šio valstybingumo formas: vieni akcentavo visišką buvusių LDK žemių suverenitetą, kiti projektavo planus integruotis su Lenkija, išlaikant labiau ar mažiau apribotą Lietuvos suverenumą (tiesa, dalis bajorijos buvo visiškai polonizuota). Vis dėlto demokratėjančios visuomenės sąlygomis, į politinį gyvenimą įsijungiant visiems socialiniams sluoksniams, net ir šis bajorijos „sugrįžimas“ nebeturėjo lemiamos reikšmės. Tiksliau, turėjo tiek reikšmės, kiek pirmieji galėjo tikėtis stipraus savarankiško lietuvių nacionalinio

judėjimo ir silpnesnio baltarusių tautinio sąjūdžio paramos, o antrieji – Lenkijos politinių jėgų, turėjusių socialinę bazę ir organizacinius darinius Lietuvoje, realios pagalbos. Tiesa, dvarininkijos, iš dalies ir bajorijos apskritai, negalėjo nejaudinti agrarinis klausimas, kuris buvo vienas iš 1905 m. revoliucijos variklių visoje Rusijos imperijoje. Todėl dvarininkijos politinis angažavimasis priklausė ir nuo caro vyriausybės, taip pat nuo lietuvių ir baltarusių politinių partijų ir srovių požiūrio į būsimus kaimo pertvarkymus.

Lietuvių nacionalinis judėjimas XX a. pradžioje, kaip minėjome, jau buvo pakankamai subrendęs, susiskaidęs į politines grupuotes bei sroves ir iškėlęs savarankiškus politinius tikslus. Tačiau sudėtinga Lietuvos geopolitinė situacija – Rusijos demokratinių sluoksnių, Lenkijos politinių jėgų, Rusijos vyriausybės ir netgi užsienio valstybių nevienareikšmis požiūris į Rusijos decentralizaciją ir naujos federacinės Rusijos kūrimą, taip pat ir į Lietuvos valstybingumo formas bei parametrus – vertė lietuvių tautinį judėjimą ieškoti kontaktų ir kompromisų su vienaip ar kitaip Lietuvos ateitį projektuojančiomis politinėmis jėgomis. Taigi iškilo lietuvių ir Lietuvos politinių struktūrų integravimosi problema. Be abejonės, šių reiškinių atribojimas yra sąlygiškas, nes „Lietuvos“ politinės struktūros samprata apima ir lietuvių, ir nelietuvių politines struktūras. Juk, pvz., LSDP, pratęsusi ankstesnes jos ir „Varpo“ bendradarbiavimo su Lenkų socialistų partija (LSP) Lietuvoje tradicijas, šiuos ryšius plėtojo „nepasiklaususi“ kitų lietuvių politinių grupuočių. Analogiškai ir didesnioji Lietuvos visuomeniškai aktyvios dvarininkijos dalis, savo veiklą koncentravusi įvairiose ūkinėse draugijose ir 1905 m. propagavusi gana nuosaikias politinės veiklos formas, reiškė unijos su Lenkija tendencijas, tačiau toleravo lietuvių tautinį judėjimą (nors laikė jį politiškai nesubrendusiu) ir siekė pajungti jį sau. Bet nei LSP Lietuvoje (jos gretose taip pat atrasime ne vieną Lietuvos bajorą), nei minėti po ūkinių draugijų skraiste besikuriantys politiniai dariniai, nei Lietuvoje veikę Lenkijos nacionaldemokratai (endekai) 1905 m. nesugebėjo rimčiau paveikti krašto visuomeninio-politinio gyvenimo. Jų veikla efektyvesnė tapo tik 1906–1907 metais.

Šiame kontekste kiek realesnės atrodė „krajovcų“, daugiausia susijusių su buvusios LDK bajorija, socialinės ir politinės programos*. Dalis „krajovcų“, nuo 1904 m. artimai bendradarbiavusių su generalinių Rusijos pertvarkymą projektavusiomis politinėmis jėgomis, 1904 m. pabaigoje sukūrė Vilniaus „autonomistų“ ratelį. Į jį įėjo lenkų, lietuvių, baltarusių ir žydų demokratinė inteligentija. Lietuviams šiame ratelyje

atstovavo Lietuvių demokratų partija**, nors apie „autonomistų“ pasitarimus buvo žinoma ir kitiems lietuvių politiniams sluoksniams. „Autonomistai“ deklaravo LDK istorinių tradicijų perimamumą ir iš esmės pasisakė už būsimosios LDK (t. y. Lietuvos ir Baltarusijos) savarankiškumą⁷, tačiau kol kas apsiribojo Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos reikalavimu. Tiesa, taktikos sumetimais buvo išlaikyti kontaktai su Lenkijos demokratinėmis jėgomis.

„Krajovcai“ suprato, kad konsoliduoti Lietuvos visuomenę ir kartu pradėti integruoti lietuvių ir Lietuvos politines struktūras galėjo tik politiškai subrendusios grupės ar judėjimai, parengę programas ir pasiruošę jas įgyvendinti, turintys socialinę bazę Lietuvos kaime ir galintys tikėtis jiems atstovaujamų sluoksnių realios paramos. Šiuo atveju daugiausia organizacinių galimybių turėjo lietuvių nacionalinis judėjimas. Todėl „krajovcų“ („autonomistų“) planai, gerokai juos schematizuojant, atrodytų taip: seno privilegijuotojo buvusios LDK visuomenės luomo – bajorijos – iš dalies ir laikinai atsiribojusios nuo to paties luomo dalies, reiškusios unijines tendencijas – „sąjunga“ su lietuvių ir baltarusių tautiniais judėjimais (tai vėl sąlygiškas dalykas, nes dalis bajorijos buvo tiesiogiai išitraukusi į šiuos sąjūdžius). Ši „sąjunga“ projektuota ne kaip trumpalaikė, t. y. skirta tam tikro momento politiniams tikslams įgyvendinti, o paremta visoms šioms sudėtinėms dalims bendru vardikliu – Lietuvos (LDK) pilietybės institucija grindžiama naujos suverenios politinės nacijos idėja. Pilietybės samprata turėjo implikuoti ne tik senąsias LDK pilietines tradicijas, bet ir naują demokratinę XX a. pradžios sąlygomis besiformuojantį šios institucijos turinį⁸. Tai reiškė visų buvusios LDK teritorijoje gyvenusių tautų –

* „Krajovcais“ šios pakraipos Lietuvos bajoriškąją inteligentiją vadinsime sąlygiškai, nes „krajovcų“ visuomeninė-politinė srovė tada tik pradėjo formuotis. Galima manyti, kad ji susiformavo XX a. 2-ajame dešimtmetyje, tačiau galutinį pavaldą vis dėlto įgijo tik tarpukario laikotarpiu.

** LDP nariai nepriskyrė savęs „krajovcams“, tačiau galvojo, kad svarstant Lietuvos valstybės atkūrimo problemas, politiniai kontaktai su jais yra būtini.

⁷ P-tis /J. Vileišis/, „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa“, *Varpas*, 1905, nr. 1/2, p. 2–3; M. Ромер, Е. Ромер-Охенковская, „Поляки //т. Формы национального движения в современных государствах, СПб., 1910, с. 375–376; J. Jurkiewicz, „Demokracy Wileńscy w latach 1905–1915“, *Acta Baltico-Slavica*, 1983, t. 15, s. 162; R. Miknys, „Vilniaus autonomistai“, op. cit., p. 180–182.

⁸ R. Miknys, „Vilniaus autonomistai“, op. cit., p. 182–183, 186, 189 ir kt.

lietuvių, lenkų, baltarusių, žydų, rusų, vokiečių ir kt. – lygių pilietinių teisių pripažinimą. Todėl tikėtasi, kad minėti trys socialiniai-politiniai dariniai taps sutelktiniu subjektu, ilgainiui nulemsiančiu visos Lietuvos ir Baltarusijos visuomenės etnopolitinę integraciją. Žinoma, nepažeidžiant kultūrinės autonomijos principo.

Šie „krajovcų“ etnopolitiniai planai primena M. Akelaičio XIX a. viduryje modeliuotas LDK atkūrimo perspektyvas. Tuomet projektuotas LDK atkūrimas taip pat buvo siejamas su krašto visuomenės pilietybimo problema: bajoriškoji visuomenės dalis, išsaugojusi pilietiškumo sampratą (naród litewski), remdamasi pilietybės institucija, integruoja „žemesniuosius“ sluoksnius – lietuvių ir baltarusių liaudį (lud litewski i lud rusiński) ir sukuria prielaidas jau kitų socialinių parametrų LDK politinei nacijai formuotis⁹.

Tuo metu lietuvių tauta jau buvo subrendusi pati spręsti pilietinės visuomenės problemas. Todėl stipriausia „krajovcų“ įsivaizduota atrama – lietuvių tautinis judėjimas, kuriam „autonomistų“ pasitarimuose atstovavo LDP – netgi šiuose jų planuose išvelgė pavojų naujai, moderniai, grynai etniniu (etnografiniu) pagrindu integruotai lietuvių nacijai egzistuoti. Tai ir nulėmė, kad lietuviai (LDP) iki 1905 m. rudens svyravo tarp istorinės ir etnografinės Lietuvos. Aišku, jie iš esmės pritarė antrajam variantui, tačiau pripažino, kad kaip taktikos priemonė galėjo būti naudingas ir pirmasis. Šių konsultacijų metu ir išsirutuliojo: 1) Lietuvos ir Baltarusijos, 2) Lietuvos (etnografinėmis ribomis) ir 3) lietuvių suvažiavimų, seimų ar įsteigiamųjų susirinkimų idėjos.

1904 m. pabaigoje–1905 m. pirmoje pusėje „autonomistai“ ir lietuvių politinės jėgos karštai diskutavo iš esmės dėl dviejų autonominės Lietuvos projektų.

1) Lietuvos ir Baltarusijos autonomija:

a) „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopos“ 1904 m. gruodžio mėn. deklaracija buvo kompromisinis sprendimas, neatmetęs ir etnografinės Lietuvos autonomijos reikalavimo;

b) 1905 m. gegužės mėn. Lietuvos tautų atstovų suvažiavime Vilniuje iškelta Lietuvos ir Baltarusijos įsteigiamojo susirinkimo Vilniuje idėja, tiesa, taip pat numachiusi galimybę tame susirinkime įkurti atskirus Lietuvos ir Baltarusijos autonominius vienetus Rusijos sudėtyje;

c) Panevėžio suvažiavimas, įvykęs 1905 m. gegužės mėn. pabaigoje, numatęs Lenkijos Karalystės ir LDK autonomiją, sudarytą iš 3 ar net 4 (Lenkija, Lietuva, Baltarusija + Ukraina) savarankiškų politinių viene-

tų; Lietuva buvo suprantama kaip etnografinė (istoriniu požiūriu) Lietuva su Vilniaus seimu¹⁰.

2) Lietuvos autonomijos etnografinėmis ribomis planai, kuriuos jau seniai puoselėjo LSDP* ir LDP, ir kuriuos organizuotai iškėlė pirmą kartą Lietuvių suvažiavimas Vilniuje, įvykęs 1905 m. kovo 25 (balandžio 7) d. ir reikalavęs sušaukti „įsteigiamąjį susirinkimą“. Lietuvių suvažiavimu ši susibūrimą galima vadinti tik sąlygiškai, nes jame dalyvavo vos keliasdešimt lietuviškų partijų ir grupuočių atstovų¹¹. Šiuos planus iš dalies parėmė ir jau minėti kompromisiniai Panevėžio suvažiavimo nutarimai, kuriuose deklaruojamas etnografinės Lietuvos kaip savarakiško politinio vieneto sampratos koegzistavimas su konfederaciniais projektais, kuriuos galima įvairiai interpretuoti¹².

Reikia pažymėti, kad etnografinės Lietuvos samprata dažnai būdavo lenkų ir lietuvių kompromiso šaltinis. Lietuviai etnografinę Lietuvą suprato ne tik kaip kraštą, kurio dauguma gyventojų kalba lietuviškai (etnolingvistinė Lietuva), bet ir kaip istoriškai etnines lietuvių žemes, t. y. Kauno, Suvalkų, Gardino gubernijas, didesnę dalį Vilniaus gubernijos ir nedidelę dalį Kuršo gubernijos. „Krajovcai“ dėl tikslių Lietuvos ir Baltarusijos autonomijos ribų nesutarė. Artimiausias etnografinės Lietuvos koncepcijai buvo Lietuvos ir katalikiškos Baltarusijos (Lietuviškos Rusijos) autonomijos projektas, tačiau dalis „krajovcų“ reikalavo įtraukti į šią autonomiją ir Vidurio bei Rytų Baltarusiją. Tiesa, didelių nesutarimų tarp „krajovcų“, taip pat ir „autonomistų“ ratelyje dalyvavusių baltarusių ir žydų dėl atkuriamos istorinės Lietuvos (LDK) teritorijos apibrėžimo nebuvo¹³, nes galvota veikti priklausomai nuo politinių aplinkybių. Taigi katalikiškos Baltarusijos „įtraukimo“ į Lietuvą planai nedaug kuo skyrėsi nuo etnografinės Lietuvos autonomijos reikalavimo ir dėl to „autonomistai“ neretai išvengdavo aštresnių konfliktų.

⁹Ibidem, p. 193; E. Aleksandravičius, „Atgimimo istorijos slenksčiai“, *Kultūros barai*, 1990, nr. 11, p. 62.

¹⁰P-tis /J. Vileišis/, „Lietuvių ir lenkų irridentų kuopa“, op. cit.; Idem, „Iš Lietuvos inteligentų susivažiavimo nutarimų. I. Lietuvos tautų atstovų susivažiavimas Vilniuje, II. Panevėžio susivažiavimo nutarimai“, *Varpas*, 1905, nr. 7/8, p. 73–75.

*Apie LSDP federalizmo tendencijas ir LDK istorinių tradicijų įtaką partijos etnopolitiniams siekiams žr. skyriaus „Suvažiavimo darbas“ poskyryje „II posėdis“.

¹¹P-tis /J. Vileišis/, „Lietuvių reikalavimai“, *Varpas*, 1905, nr. 4/5, p. 42.

¹²Ibidem.

¹³M. Römer, *Litwa*, s. 348–353.

Šalia šių dviejų Lietuvos valstybės atkūrimo koncepcijų, 1905 m. pirmojoje pusėje reikėsi ir trečioji, nors trečiaja ją galima pavadinti tik sąlygiškai. Iš esmės tai buvo dar vienas lietuvių visuomenės politinių jėgų siūlomas Lietuvos politinės konsolidacijos kelias. Šios krypties šalininkai taip pat numatė Lietuvos autonomiją etnografinėmis ribomis, bet propagavo kitokią taktiką šiai idėjai realizuoti. Taigi tai buvo nuosaičiųjų varpininkų politikos tęsinys. Pasisakydami už visų Lietuvoje gyvenančių tautų lygias teises ir tuo grįsdami pilietybės institucijos sampratą, jie akcentavo lietuvių etnosą prioritetą atstatant Lietuvos valstybingumą ir reikalavo preventyvių žingsnių, kad tai būtų kuo greičiau įtvirtinta. Tokių pozicijų laikėsi dalis LDP Vilniaus kuopos narių, bandžiusių realizuoti šį principą dar bendruose pasitarimuose su „krajovcais“, taip pat ir didesnė dalis besiburiančių į partijas tautininkų (tautinių demokratų) ir krikščionių demokratų pakraipos šalininkų¹⁴. Šios tendencijos, jau pasireikškusios minėtame 1905 m. kovo mėn. Lietuvių suvažiavime Vilniuje, išryškėjo ir 1905 m. gegužės mėn. Lietuvos tautų atstovų suvažiavime Vilniuje, kuriame lietuviai pasiliko teisę į „visuotinę lietuvių susirinkimą“¹⁵. Tolesnis svarbus žingsnis į lietuvių politinę forumą buvo Lietuviškųjų partijų suvažiavimas Kaune, kitaip dar vadintas Lietuvių inteligentijos suvažiavimu, įvykęs 1905 m. liepos mėnesį. Šis Suvažiavimas jau pareikalavo Įsteigiamojo lietuvių seimo Vilniuje¹⁶. Tačiau toliau rutuliojantis demokratiniam procesams visoje Rusijoje ir radikalėjant LSDP, kilo vis didesnių nesutarimų tarp dviejų vyraujančių lietuvių politinių partijų – LSDP ir LDP. Lietuvių politinių jėgų konsolidacijos procesas sulėtėjo, tačiau nesustojo. „Tautos vienytojo“ vaidmenį pamažu perėmė apie „Vilniaus žinių“ dienraštį susibūrę tautiniai demokratai. Bet šis procesas užsitęsė iki 1905 m. rudens.

Kova dėl įtakos lietuvių visuomenei. „Vilniaus žinių“ grupuotės iškilimas. Taigi kyla klausimas, kokiomis aplinkybėmis tautiniams demokratams pavyko perimti iniciatyvą iš LSDP ir LDP.

Kaip jau buvo minėta, 1905 m. pradžioje LDP aktyviai įsijungė į „autonomistų“ veiklą, o LSDP (taip pat fragmentiškai joje dalyvavusi) palaikė ryšius su kitomis Lietuvoje veikusiomis socialistinėmis partijomis*, ypač glaudžius – su LSP Lietuvoje. Vis dėlto socialdemokratai, o juo labiau LDP save laikė lietuvių politinės struktūros dalimi, kartu ir lietuvių visuomenės interesų reikėjais.

1905 m. pavasarį LSDP ir LDP dalyvavo, kaip išsireiškė M. Römeris, „rezoliucijų ir suvažiavimų akcijoje“¹⁷. Taip buvo apibūdinti jau mūsų minėti šių partijų pasitarimai su kitų Lietuvos tautų politinėmis jėgomis ir manifestų bei atsišaukimų kampanija. Jos tikslas – suaktyvinti lietuvių visuomenę ir patraukti kuo daugiau šalininkų kovai už Lietuvos autonomiją ir pilietines-politines laisves. Šia linkme aktyviausiai veikė LSDP, dar 1905.I.12(25) išleidusi manifestą, kuriame buvo suformuluoti svarbiausi politiniai, tautiniai ir socialiniai-ekonominiai reikalavimai, o nuo 1905 m. vasario mėn. pabaigos pradėjusi organizuoti valstiečių mitingus Aukštaitijoje ir Žemaitijoje. Mitingai ir demonstracijos išplito 1905 m. pavasarį, ypač po LSDP VI suvažiavimo įvykusio gegužės mėn.¹⁸ LSDP, turėdama savo organizacijas kaime, veikė tarp smulkių bei vidutinių ūkininkų ir dvarų darbininkų. LDP savo veiklos kaime nediferencijavo ir veikė tarp visų kaimo gyventojų sluoksnių. Tiesa, neturint stiprių organizacijų apskrityse ir valsčiuose, demokratams šiuo požiūriu buvo sunkiau paveikti Lietuvos valstiečius negu LSDP.

LSDP ir LDP kovojant dėl įtakos Lietuvos kaime, lietuvių konservatoriai (nuosaikieji liberalai, besiorganizuojantys krikščionys demokratai ir dalis nepartinės inteligentijos) įsitraukė į 1905 m. prasidėjusią peticijų kampaniją¹⁹. 1905.II.18(III.3) caro įsaku buvo leista valdžios adresu siųsti peticijas ir prašymus. Nors Lietuvoje peticijų rašymo vėjus neįgavo tokio plataus masto kaip kituose Rusijos imperijos regionuose,

¹⁴R. Miknys, E. Motieka, TLDP, p. 93–97.

¹⁵P-tis /J. Vileišis/, „Lietuvių tautų atstovų susivažiavimas Vilniuje“, p. 74.

¹⁶P-tis /J. Vileišis/, „Lietuviškųjų partijų atstovų susivažiavimas Kaune“, *Varpas*, 1905, nr. 7/8, p. 76.

*Be LSDP ir LSP, Lietuvoje veikė dar kelios stiprios socialinės partijos – Rusijos socialdemokratų darbininkų partija (RSDDP), Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratija (LKLSD) ir Bundas, 1905–1906 m. veikusios tarp rusų, lenkų ir žydų proletariato. Iš jų tik Bundas turėjo didesnę įtaką Lietuvos miestuose.

RSDDP ir Bundas 1905–1906 m. iš viso nekėlė Lietuvos valstybės atkūrimo klausimo, o LKLSD šią problemą ketino spręsti Lenkijos valstybės atkūrimo kontekste. Kitos socialinės partijos – eserų (socialistų revoliucionierių), Baltarusių Socialinė Hromada (BSH), žydų *Paoleicion* ir kt. – buvo silpnesnės. Iš jų tik BSH, be Baltarusijos, kėlė ir Lietuvos valstybingumo klausimą – išlaikant Baltarusijos valstybingumo idėją neretai kartu pasisakyta už modifikuotos (konfederacinės) LDK atkūrimą.

¹⁷M. Römer, *Litwa*, s. 347, 353.

¹⁸Ibidem, s. 353–356, 366; V. Kapsukas, „1905 metų revoliucija Lietuvoje“, op. cit., p. 220–221; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 62–66, 153–157, 168.

¹⁹M. Römer, *Litwa*, s. 344, 384; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 65–66, 120–121 ir kt.

tačiau tai buvo viena iš priežasčių, neleidusių socialdemokratams 1905 m. pavasarį dar labiau suaktyvinti mitingų ir demonstracijų akcijos ir visiškai perimti iniciatyvą į savo rankas. Vis dėlto prasidėjus peticijų kampanijai, LSDP pavyko pasiekti, kad į valsčių nutarimus ir prašymus būtų įtraukiami Lietuvos autonomijos, Lietuvos Steigiamojo seimo, svarbiausių demokratinių teisių bei laisvių, tautiniai ir agrariniai reikalavimai²⁰. Taigi, nors peticijų bumas ir atitraukė valstiečius nuo revoliucinės kovos, tačiau turėjo didžiulę reikšmę formuluojant lietuvių tautos reikalavimus.

Peticijų rašymas tęsėsi ir 1905 m. vasarą, tačiau tada dėl LSDP veiklos pagausėjo mitingų bei demonstracijų, taip pat prasidėjo ir dvarų darbininkų streikai²¹. Nemažą vaidmenį suvaidino ir LSDP atsišaukimai, propagavę Lietuvos autonomijos (neretai – ir nepriklausomybės) ir Lietuvos Steigiamojo seimo šūkį²². Tačiau LSDP, plėsdama savo įtaką, sugebėjo patraukti tik dalį Lietuvos kaimo gyventojų. Svarbiausia jos konkurentė iki 1905 m. rugsėjo mėn. liko LDP, dar 1905 m. pavasarį pradėjusi organizuoti Lietuvos mokytojų susivienijimą (LMS), o 1905 m. liepos mėn. – Lietuvos valstiečių sąjungą (LVS). Taigi LDP ėmėsi stiprinti savo intelektualinę ir socialinę bazę. LMS ilgainiui tapo savarankiška, o LVS taip ir liko LDP autonominė organizacija. Šis LDP bandymas plėsti organizacinę bazę buvo esminis jos veiklos posūkis, tačiau tai pareikalavo iš partijos veikėjų didžiulių pastangų ir, be abejo, negalėjo būti realizuotas iš karto. Be to, tęsėsi partijos idėjinė krizė, jos veiklą sunkino naujos programos neturėjimas.

Krikščionys demokratai iki 1905 m. rugsėjo mėn. nors ir pritarė tautinėms-kultūrinėms ir nuosaikioms politinėms akcijoms, kartu pasisakydami prieš socialdemokratų propaguotas radikalias kovos priemones, tačiau kol kas buvo pasyvūs ir daugiau rūpinosi organizaciniais klausimais. Tiesa, pavieniai kunigai ne tik simpatizavo besiplečiančiam tautiniam revoliuciniam judėjimui, bet ir dalyvavo konkrečiose akcijose.

Taigi LSDP nepavykus išplėsti savo įtakos kitoms lietuvių politinėms partijoms ir grupuotėms, o LDP ir krikščionims demokratams sprendžiant organizacines problemas, nė viena iš šių politinių grupuočių 1905 m. rudenį kol kas negalėjo imtis „tautos vienytojo“ vaidmens.

1904 m. gruodžio mėnesį pradėjęs eiti „Vilniaus žinių“ dienraštis (jo leidimas pradėtas organizuoti 1904 m. vasarą) tikrai sudavė didelį smūgį LDP ir „Varpui“. Tiesa, į „Vilniaus žinių“ redakcinę kolegiją laikraščio leidimo pradžioje įėjo P. Višinskis ir J. Jablonskis (laikraščio administracijoje dirbo ir daugiau LDP narių), tikėjęsi daryti nemažą įtaką

dienraščio kryptį. Tačiau už „kuketavimą“ su nuosaikiais jie buvo pasmerkti pačių LDP narių²³ (netgi faktinis partijos vadovas P. Višinskis), o kita vertus, „Vilniaus žinių“ leidėjas Petras Vileišis neleido jiems paimti dienraščio į savo rankas. Todėl gana greitai P. Višinskis ir J. Jablonskis iš „Vilniaus žinių“ redakcijos turėjo pasitraukti. LDP ir „Varpas“ „Vilniaus žinias“, pasiskelbusias visų lietuvių organu, jau vertino ne tik kaip konkurentą kultūrinėje veikloje, bet ir kaip būsimą politinį varžovą.

Nuo 1905 m. pavasario „Vilniaus žinios“ dar aktyviau ėmė skleisti „tautos vienybės“ idėjas. Be abejo, joms, bent jau leidimo pradžioje, būtų galima prikišti menką profesinį lygį, vengimą nušviesti revoliucinius įvykius Rusijoje ir t. t., tačiau nereikia užmiršti, jog tai buvo legalus, caro valdžios cenzūruojamas laikraštis. „Vilniaus žinių“ redakcija jau 1905 m. pirmoje pusėje tampa Vilniaus lietuvių telkiančiu centru. 1905 m. caro valdžiai leidus tik du lietuviškus laikraščius (dar vienas – „Lietuvių laikraštis“ – ėjo Peterburge), tik „Vilniaus žinios“ galėjo pretenduoti į visuomenės nuomonės formuotojo statusą, nes nei „Varpas“, nei „Ūkininkas“, nei socialdemokratų spauda nebegalėjo konkuruoti su pirmuoju lietuvišku dienraščiu tiek medžiagos apimties, tiek tiražo atžvilgiu (1905 m. „Vilniaus žinių“ tiražas siekė 6–7 tūkstančius)²⁴. Be to, „tautos vienybės“ deklaravimas ir skelbimasis „bepartiniu“ organu darė įtaką ir nepartinei inteligentijai bei valstietijai.

Taigi „Vilniaus žinių“ dienraštis, nors ir nekėlęs aštrių socialinių ir politinių problemų, o labiau akcentavęs legalią kultūrinę-šviečiamąją veiklą, 1905 m. pamažu virto kultūrinės veiklos centru ir tautinės savimonės ugdytoju. Išėjęs iš redakcijos P. Višinskiui ir J. Jablonskiui, laikraščio kryptį, be Petro Vileišio, formavo J. Kriauciūnas ir Pr. Klimaitis. 1905 m. vasarą atvykus į Lietuvą J. Basanavičiui, „Vilniaus žinios“ įgijo ir savo ideologą. Nors jis ir neįėjo į laikraščio redakcijos sudėtį, tačiau palaikė su ja kuo glaudžiausius ryšius. Ilgas atotrūkis nuo

²⁰ A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 64–65.

²¹ Ibidem, p. 66–71; M. Römer, *Litwa*, s. 37–371; M. Kapsukas, „1905 metų revoliucija Lietuvoje“, op. cit., p. 221–222.

²² A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 66–67.

²³ J. Bagdono laiškas J. Vileišiui, 1904.XI.21, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS), f. 1-f. 604, l. 166.

²⁴ M. Biržiška, „Vilniaus žinių“ prasiplatinimas per pirmąjį pusmetį 1905 metų“, *Vilniaus žinios*, 1908, nr. 162.

Lietuvos reikalų ir orientavimasis į kultūrinę veiklą nulėmė gana šaltą J. Basanavičiaus sutikimą. Jo akcentuojamą tautiškumą kairieji (LDP ir LSDP nariai) suprato vos ne kaip siekimą propaguoti „pasenusias „Aušros“ idėjas“²⁵.

Apie „Vilniaus žinių“ dienraštį, be minėtų asmenų, susitelkė dauguma buvusių „Dvylikos Vilniaus apaštalų“ draugijos narių (D. Malinauskas, J. Ambraziejus, Antanas Vileišis, P. Matulionis, V. Urbonavičius, G. Landsbergis ir kiti), taip pat T. Kašuba, J. Daujotas (J. Dowiat), K. Strazdas ir kiti visuomenės veikėjai. Ši „Vilniaus žinių“ grupė, turėdama nemenką intelektualinį potencialą, gana plačias kultūrinės-organizacinės veiklos galimybes, didelėmis lėšomis disponuojantį mecenatą Petrą Vileišį, taip pat „tautos ideologą“ J. Basanavičių, anksčiau ar vėliau turėjo išsikristalizuoti į politinę grupuotę arba partiją. 1905 m. rudens revoliuciniai įvykiai tik paspartino šį procesą²⁶.

2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva

Vilniaus lietuvių organizacinis biuras. „Vilniaus žinių“ dienraščiui tapus kultūrinės-organizacinės veiklos centru, jo redakcija jau 1905 m. rugsėjo mėn. žengė pirmuosius žingsnius, siekdama įsivyrauti ir politiškai. Lietuvių tautos politinės konsolidacijos požiūriu tai, be abejo, suvaidino svarbų vaidmenį.

Jau 1905 m. rugsėjo mėn. pabaigoje pastebimos lietuvių politikų pastangos labiau suartėti su Rusijos demokratiniams sluoksniams. Rusijos demokratinis judėjimas nuo 1904 m. pabaigos, t. y. nuo I Rusijos žemietijų ir miestų veikėjų suvažiavimo iki 1905 m. rugsėjo mėn. buvo padaręs didžiulę pažangą, išreikalavęs iš valdžios daugybę nuolaidų. Valstybės dūmos įstatymo paskelbimas taip pat buvo nemažas jų nuopelnas. Siekius užmegzti glaudesnius ryšius su Rusijos demokratais skatino ir lenkiškai kalbančios Lietuvos visuomenės bandymai besikuriančiose Rusijos demokratinėse instancijose kalbėti viso krašto, t. y. Lietuvos arba Lietuvos ir Baltarusijos vardu. Būtent taip atsitiko V Rusijos žemietijų ir miestų atstovų suvažiavime Maskvoje 1905.IX.12–15(25–28)²⁷. Tai sukėlė lietuvių politinių veikėjų nepasitenkinimą. Tiesa, šiame suvažiavime dalyvavo lietuvis studentas J. Brazaitis. Ka-